

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Олеся Харківська

**СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА
Морфеміка. Словотвір**

Практикум

**для студентів III курсу
денної та заочної форм навчання
спеціальності 014 Середня освіта
предметної спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література)
освітньої програми «Українська мова і література.
Англійська мова і література»**

Ужгород 2023

УДК 811.161.2'36-112(076)

X – 23

Рекомендовано до друку вченою радою філологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № 8 від 15 червня 2023 року.

Укладач –

Харківська О.В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Рецензенти –

Сабадош І.В., доктор філологічних наук, професор кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Баньої В.Ф., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

Відповідальна за випуск –

Венжинович Н.Ф., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Сучасна українська мова: практикум для студентів III курсу денної та заочної форм навчання спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) освітньої програми «Українська мова і література. Англійська мова і література» / Уклад. О.В. Харківська. Ужгород, 2023. 52 с.

Практикум призначений для підготовки до практичних занять та засвоєння теоретичного матеріалу студентами III курсу денної та заочної форм навчання філологічного факультету освітньої програми «Українська мова і література. Англійська мова і література», які вивчають сучасну українську мову відповідно до навчального плану. Мета видання – допомогти студентам здобути навички практичного застосування теоретичних знань.

ЗМІСТ

Програма навчальної дисципліни «Сучасна українська мова (Морфеміка. Словотвір)»	4
Рекомендовані джерела інформації 1	19
Тема 1. Морфеміка як розділ науки про мову	27
Тема 2. Типологія морфем у сучасній українській літературній мові ..	27
Тема 3. Основа слова	29
Тема 4. Функціонування морфем у сучасній українській літературній мові	31
Тема 5. Морфемний аналіз	33
Тема 6. Словотвір як наукова дисципліна	34
Тема 7. Дериваційні відношення	35
Тема 8. Словотвірне значення. Словотвірна категорія. Словотвірна модель	36
Тема 9. Способи словотворення. Афіксальний словотвір	37
Тема 10. Словотвірна парадигма. Словотвірний аналіз	39
Тестові завдання	42
Питання екзаменаційного контролю	50

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА
(Морфеміка. Словотвір)»

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 90	3-й	3-й
Кількість модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4	5-й	5-й
	Лекції:	
	24 год	12 год
	Практичні, семінарські:	
	20 год	4 год
Вид підсумкового контролю: іспит	Лабораторні:	
	–	–
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота:	
	46 год	74 год

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою вивчення навчальної дисципліни «Сучасна українська мова» є: окреслення актуальних питань дериватології сучасної української мови; вільне володіння понятійно-категоріальним апаратом з морфеміки, морфонології, словотвору; розуміння закономірностей і тенденцій сучасних процесів словотворення, аналіз морфемної та словотвірної структури слова, вміння використовувати етимологічний аналіз при з'ясуванні історичних явищ у будові слова, користування словниками – морфемними, тлумачними, етимологічними, різними науковими і навчальними джерелами з метою самостійного акумулювання нової й актуальної інформації; формування вмінь теоретично та практично обґрунтовувати методику морфемного та словотвірного аналізу слів; з'ясування основних форм і методів навчання словотвору в закладах загальної середньої освіти та закладах фахової перед вищої освіти.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

ІК – здатність вирішувати складні спеціалізовані практичні завдання в галузі середньої освіти, що передбачає застосування концептуальних методів освітніх наук, предметних знань, психології, теорії та методики навчання й характеризується комплексністю та невизначеністю умов організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, фахової передвищої освіти.

ЗК 1 – Здатність реалізувати свої права й обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2 – Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності й досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної галузі, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, вести здоровий спосіб життя.

ЗК 3 – Здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 5 – Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 7 – Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ФК 1 – Здатність до формування в здобувачів освіти ключових і предметних компетентностей та здійснення міжпредметних зв'язків.

ПК 1 – Здатність використовувати досягнення сучасної науки в галузі теорії та історії української мови і літератури, англійської мови і зарубіжної літератури, у практиці навчання української мови і літератури, англійської мови і зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти, фахової передвищої освіти.

ПК 2 – Здатність адекватно використовувати мовні ресурси, демонструвати сформовану мовну й мовленнєву компетенції в процесі фахової та міжособистісної комунікації, володіти різними засобами мовної поведінки в різних комунікативних контекстах.

ПК 3 – Здатність використовувати когнітивно-дискурсивні вміння, спрямовані на сприйняття й породження зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмовій формах, володіти методикою розвитку зв'язного мовлення учнів у процесі говоріння й підготовки творчих робіт.

ПК 8 – Здатність використовувати сучасні наукові методи філологічних досліджень, добирати, аналізувати, систематизувати й

синтезувати фактичний лінгвістичний, літературний матеріал; узагальнювати підсумки виконаного дослідження та формулювати його новизну; оформляти згідно із сучасними вимогами та репрезентувати результати наукового дослідження в усній чи письмовій формі, послуговуючись відповідним термінологічним апаратом.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Сучасна українська мова» є опанування таких навчальних дисциплін освітньої програми:

ОК6. Вступ до мовознавства

ОК12. Сучасна українська мова

ОК 24. Латинська мова

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Українська мова і література. Англійська мова і література» вивчення навчальної дисципліни «Сучасна українська мова» повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
<i>Знає</i> основні історичні етапи розвитку предметної галузі.	РН 1
<i>Уміє оперувати</i> базовими категоріями та поняттями спеціальності.	РН 5
<i>Усвідомлює</i> цінність захисту незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою України.	РН 12
<i>Знає</i> сучасні філологічні й дидактичні засади навчання української мови і літератури, англійської мови і зарубіжної літератури, мовні норми, соціокультурну ситуацію розвитку української мови, особливості використання мовних одиниць у певному контексті, мовний дискурс художньої літератури й сучасності, провідні тенденції розвитку літературного процесу в Україні та за її межами.	РН 13
<i>Пояснює</i> особливості розвитку української мови і літератури, англійської мови і зарубіжної літератури, специфіку перебігу літературного процесу в Україні в культурному контексті, зміст естетичних теорій, методів, напрямів, течій, стилів, жанрів; твори української класики й сучасності у взаємозв'язках зі світовою літературою й культурою; <i>порівнює</i> мовні й літературні факти, явища, оригінали творів англійською мовою й українські переклади англійськомовних художніх текстів, визначає їхні подібності й відмінності.	РН 14
<i>Володіє</i> комунікативною компетентністю з української, англійської мов (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти	РН 15

відповідно до загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти), <i>здатний</i> удосконалювати й підвищувати власний компетентнісний рівень у вітчизняному та міжнародному контексті.	
<i>Уміє</i> працювати з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), знаходити, обробляти, систематизувати й застосовувати в освітній діяльності сучасну наукову інформацію, бібліографію, комп'ютерні технології.	РН 17
<i>Володіє</i> основами професійної культури, <i>має здатність</i> створювати, редагувати й перекладати тексти фахового змісту українською та англійською мовами.	РН 19
<i>Використовує</i> гуманістичний потенціал української мови і літератури, англійської мови і зарубіжної літератури для формування духовного світу юного покоління громадян України.	РН 21
<i>Знає, розуміє і демонструє здатність реалізовувати</i> теоретичні й методичні засади навчання української мови і літератури, англійської мови і зарубіжної літератури для виконання освітньої програми в закладах загальної середньої освіти, фахової передвищої освіти.	РН 22

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни «Сучасна українська мова»:

Очікувані результати навчання	Шифри ПРН
Уміє розрізняти особливості синхронного та діахронного словотворення; уміє застосовувати етимологічний аналіз при виокремленні значущих частин слова.	РН 1 РН 12
Уміє вільно послуговуватися понятійно-категоріальним апаратом; знати предмет і завдання морфеміки та словотвору	РН 5
Уміє застосовувати навчально-дидактичні матеріали з філології при вивченні сучасної української мови, послуговуватися мовними нормами, враховуючи особливості використання мовних одиниць у певному контексті; уміє застосовувати комунікативну компетентність з української мови (лінгвістичний, соціокультурний, прагматичний компоненти відповідно до загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти).	РН 13 РН 15
Уміє аналізувати, узагальнювати й використовувати інформацію в навчальному процесі, застосовувати теоретичні знання про морфеміку і словотвір для вирішення проблем у ЗССО та закладах фахової передвищої освіти відповідно до чинних програм.	РП 14
Уміє використовувати інформаційні й комунікаційні технології для вирішення складних завдань сучасної української мови, зокрема морфеміки та словотвору; володіє сучасними тенденціями та напрями вивчення словотвору української мови.	РН 17

Уміє застосовувати гуманістичний потенціал при вивченні української мови для формування духовного світу молодого покоління громадян України.	РН 21
Уміє визначати словотвірне та форматвірне значення афіксальних морфем; виконувати морфемний аналіз слова; визначати основні способи словотворення; виконувати словотвірний аналіз слова; виконувати морфемний аналіз слова; визначати основні способи словотворення; виконувати словотвірний аналіз слова.	РН 22

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з дисципліни «Сучасна українська мова» є: іспит, модульна контрольна, оцінювання усних відповідей на практичних заняттях, виконання практичних завдань та вправ, виконання тестових завдань на сайті електронного навчання; робота зі словниками, підручниками; виконання індивідуальних та самостійних завдань; виконання морфемного та словотвірного аналізу тощо.

Методи навчання – пояснювально-ілюстративний, евристичний, репродуктивний, дослідницький, проектний, інтерактивних вправ, використання застосунку Moodle для онлайн-тестування, самостійна робота пошукового характеру.

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: усна або письмова з такими видами: групове та індивідуальне опитування, контрольна (самостійна) робота, виконання практичних завдань та вправ, робота на сайті електронного навчання, морфемний, словотвірний, етимологічний аналіз слів.

Форма модульного контролю: письмова (тести, відповіді на теоретичні питання, виконання практичних завдань).

Форма підсумкового семестрового контролю: усний іспит.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (Модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота № 1	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	50	100
10	10	10	10	10		

T1, T2 – теми

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (Модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота					Модульна контрольна робота № 2	Сума
T6	T7	T8	T9	T10	50	100
10	10	10	10	10		

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни «Сучасна українська мова»

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	5	15	5	15
Комп'ютерне тестування при тематичному оцінюванні	3	10	3	10
Опрацювання словникових статей	1	5	1	5
Усна відповідь (презентація)	1	10	1	10
Виконання практичних завдань (морфемний та словотвірний аналіз)	2	10	2	10
Модульна контрольна робота	1	50	1	50
Разом		100		100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Модульний контроль є необхідним елементом модульно-рейтингового навчального процесу. Модульна контрольна робота з навчальної дисципліни «Сучасна українська мова» проводиться двічі на семестр, згідно з розкладом модульних контролів. До модульної контрольної роботи допускаються здобувачі, які виконали усі види практичних завдань. До початку модульної контрольної роботи здобувачі отримують поточні підсумкові бали за практичні заняття та самостійну роботу. Максимальна кількість балів, одержаних під час кожної окремо модульної контрольної роботи, становить 50 балів.

Виконання модульної контрольної роботи передбачає надання відповідей на тести, теоретичні питання і практичні завдання. Робота складається з 20 тестів, двох теоретичних питань, двох (трьох) практичних завдань.

Перескладання підсумкового модульного контролю здобувачами, які отримали рейтинговий бал за модульний цикл, що відповідає незадовільній

оцінці, проводиться не пізніше двох тижнів після атестаційного. Позитивні оцінки з модульного циклу не підвищуються.

Якщо здобувач набрав 60 і більше балів, то іспит може бути виставлений за результатами поточного оцінювання та модульного контролю на момент оголошення результатів. У разі, якщо здобувач вищої освіти бажає поліпшити свою оцінку, він складає іспит за всією програмою навчальної дисципліни. Відповідно в підсумковій оцінці не враховуються накопичені бали.

Здобувач вищої освіти, який не з'явився на модульну контрольну роботу, або ж його модульна оцінка складає від 0 до 34 балів, зобов'язаний скласти (перескласти) модуль до початку підсумкового контролю у строки, визначені викладачем дисципліни та погоджені деканатом факультету.

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модульна контрольна робота 1		Модульна контрольна робота 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів	Кількість	Максимальна кількість балів
Тести	20	10	20	10
Теоретичні питання	2	20	2	20
Практичні завдання	4	20	4	20
Разом		50		50

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

Шкала ECTS	Диференційована шкала	Недиференційована шкала	Мінімальний бал – максимальний бал
A	Відмінно	Зараховано	90–100
B	Добре		82–89
C	Добре		74–81
D	Задовільно		64–73
E	Задовільно		60–63
FX	Незадовільно	Не зараховано	35–59
F	Незадовільно		0–34

За результатами модульного контролю визначається підсумкова рейтингова оцінка. Оцінка за іспит визначається залежно від рейтингового балу. Загальна кількість балів, яку може отримати здобувач, – 100. Вони досягаються шляхом сумування результатів оцінок за всі види робіт.

Оцінку «**відмінно**» (90–100 балів, **A**) заслуговує здобувач, який усебічно, системно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом; вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях; засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою; засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їхнє значення для професії, яку він набуває; вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу, проявив нахил до наукової, навчальної та методичної роботи.

Оцінку «**добре**» (82–89 балів, **B**) заслуговує здобувач, який повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях; має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування; під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправляє, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу.

Оцінку «**добре**» (74–81 бал, **C**) заслуговує здобувач, який загалом роботу виконав, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок; вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, загалом самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність; опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою.

Оцінку «**задовільно**» (64–73 бали, **D**) заслуговує здобувач, який знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його в майбутній професії; виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок; ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою; допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їхнього усунення.

Оцінку «**задовільно**» (60–63 бали, **E**) заслуговує здобувач, який володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання й використання його в майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

Оцінка «**незадовільно**» (35–59 балів, **FX**) виставляється здобувачу, який має суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

Оцінку «**незадовільно**» (0–34 бали, **F**) виставляється здобувачу, який володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання

і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім; допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою; не може продовжувати навчання і не готовий до професійної діяльності після закінчення університету без повторного вивчення даної дисципліни.

При виставленні оцінки враховуються результати навчальної роботи здобувача освіти протягом семестру.

До складання іспиту допускаються здобувачі вищої освіти, у яких підсумкова модульна оцінка за семестр становить не менше 35 балів і, яким зараховано всі види робіт за цей семестр.

Здобувач вищої освіти, підсумкова рейтингова оцінка якого складає від 0 до 34 балів, зобов'язаний покращити її до початку підсумкового семестрового контролю під час чергування викладачів на кафедрі у строки, визначені викладачем дисципліни та погоджені деканатом факультету. Інакше здобувач не допускається до складання іспиту і в нього виникає академічна заборгованість.

Іспит із навчальної дисципліни здобувач вищої освіти може не скласти, якщо він успішно пройшов усі модульні контролі та його влаштовує підсумкова модульна оцінка. Здобувачі вищої освіти, підсумкова модульна оцінка яких становить від 35 до 59, іспит складають обов'язково. Здобувач освіти може підвищити на іспиті рейтинговий бал, при цьому, за результатами складання іспиту оцінка не може бути менша за підсумкову оцінку, яку він отримав за результатами модульних контролів.

Іспит проходить в усній формі. На іспит виносяться теоретичні, практичні завдання в обсязі навчального матеріалу. Оцінювання результатів навчання на іспиті здійснюється за 100-бальною шкалою. Оцінка за іспит заноситься у відомість обліку успішності.

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1. МОРФЕМІКА

Тема 1. Морфеміка як розділ про мову.

Морфеміка, її предмет і завдання. Зв'язок морфеміки з морфологією і дериватологією. Поняття про морфему. Ознаки морфеми. Слово і словоформа. Морфема і морф, аломорф, варіанти морфем. Співвідношення морфеми і складу, морфеми і слова.

Тема 2. Типологія морфем у сучасній українській літературній мові.

Типи морфем (за значенням, функціями, місцем у слові). Афіксоїди як особливий тип морфем. Явище інтерфіксації. Проблема конфіксів. Питання про унікальні частини слова (уніфікси). Поняття про нульові морфеми. Виокремлення морфем у шкільній лінгводидактиці. Вивчення незмінних слів на уроках української мови у 5 класі.

Тема 3. Поняття основи слова у шкільному курсі української мови.

Поняття «основи» в сучасному українському мовознавстві. Поняття лексична і граматична основи. Типи основ (відкрита, закрита, вільна, зв'язана, проста, складна, похідна, непохідна, подільна, неподільна, суцільна, перервана, одноморфемна, поліморфемна тощо). Подільність основи і ступені подільності основ. Валентність морфем, типи валентності.

Тема 4. Функціонування морфем у сучасній українській літературній мові.

Системні зв'язки у морфеміці (полісемія, омонімія, синонімія та антонімія морфем). Історичні зміни в морфемній будові слова. Причини історичних змін. Опрощення. Перерозклад. Ускладнення. Декореляція.

Поняття морфемного шва. Основні морфологічні явища. Суміщення, усічення, чергування та нарощення як явища, що утруднюють морфемний аналіз.

Тема 5. Морфемний аналіз і його вивчення на уроках української мови в 6-ому класі.

Мета і завдання морфемного аналізу. Методика морфемного аналізу. Відмінність від словотвірного та етимологічного. Особливості морфемного аналізу складних та складноскорочених слів. Словники морфем та словотвірні словники. Словники словотвірних гнізд у мовознавстві. Інверсійний словник. Опрацювання шкільної схеми аналізу слів за будовою на уроках української мови в шостому класі.

МОДУЛЬ 2. СЛОВТВІР

Тема 1. Словотвір у шкільному курсі української мови.

Поняття словотвору. Омонімія терміна. Деривація і дериватологія. Місце словотвору в системі граматики. Його зв'язок з морфемікою, морфологією, лексикологією, синтаксисом. Предмет і завдання синхронічного словотвору. Методика вивчення елементів словотвору

Тема 2. Дериваційні відношення.

Співвідношення твірної основи і похідного слова. Види співвідношень. Принципи встановлення напряму похідності. Поняття про словотвірну пару. Мінімальна словотвірна пара. Словотвірний квадрат. Словотвірний ланцюжок. Словотвірне гніздо. Принципи укладання словотвірного гнізда. Поняття ступеня похідності та кроку деривації.

Тема 3. Словотвірне значення. Словотвірна категорія. Словотвірна модель.

Словотвірне (дериваційне) значення похідного слова. Співвідношення лексичного і дериваційного значень мотивуючого і мотивованого слова. Принципи встановлення дериваційного значення. Типологія дериваційних значень похідних слів. Мутаційне, модифікаційне та транспозиційне значення. Лексична і синтаксична деривація. Словотвірний тип – основна одиниця словотвору. Ознаки словотвірного типу. Поняття словотвірного ряду та словотвірної категорії у лінгвістиці, його зв'язки з поняттям

словотвірного типу. Типи обмежень системної словотвірної продуктивності (семантичні, формальні, стилістичні). Поняття словотвірної моделі.

Тема 4. Способи словотворення у підручниковій літературі з української мови в ЗЗСО. Афіксальний словотвір.

Поняття способу словотвору в синхронії і діахронії. Способи творення слів з однією твірною основою. Різновиди афіксального словотворення в сучасній українській літературній мові (прості і змішані). Черезступеневий словотвір. Редеривація.

Тема 5. Безафіксний словотвір.

Морфолого-синтаксичний спосіб словотвору, його різновиди. Поняття транспозиції та конверсії в науковій літературі. Лексико-семантичний спосіб словотворення та його види. Способи творення слів з кількома твірними основами. Складання та його різновиди. Композити та юкстапозити. Лексико-синтаксичний спосіб творення. Абревіація та її різновиди. Особливості формантів при безафіксних способах деривації.

Тема 6. Словотвірна парадигма. Методика вивчення словотвірного аналізу в ЗЗСО.

Поняття парадигми у мовознавстві. Морфологічна та словотвірна парадигма: спільне і відмінне. Словотвірний аналіз, його мета і завдання. Відмінність словотвірного аналізу від морфемного. Особливості словотвірного аналізу дериватів, утворених безафіксними способами словотвору. Схема словотвірного (розбору) аналізу на уроках української мови в загальних закладах середньої освіти. Зіставна характеристика морфемної і словотвірної будови похідних слів.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		лк	пр	лаб	ін.р.	с.р.		лк	пр	лаб	ін.р.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1. Морфеміка												
Тема 1. Морфеміка як розділ науки про мову.	8	2	2			4	8	2				6
Тема 2. Типологія морфем у сучасній українській літературній мові.	8	2	2			4	8	2				6
Тема 3. Основа слова.	8	2	2			4	8		2			6

Тема 4. Функціонування морфем у сучасній українській літературній мові.	10	2	2			6	10					10
Тема 5. Морфемний аналіз.	10	4	2			4	10	2				8
Разом за модулем 1	44	12	10			22	44	6	2			36
Модуль 2. Словотвір												
Тема 1. Словотвір як наукова дисципліна.	8	2	2			4	8	2				6
Тема 2. Дериваційні відношення.	8	2	2			4	8					8
Тема 3. Словотвірне значення. Словотвірна категорія. Словотвірна модель.	8	2	2			4	8					8
Тема 4. Способи словотворення. Афіксальний словотвір.	8	2	2			4	8		2			6
Тема 5. Безафіксний словотвір.	6	2				4	6	2				4
Тема 6. Словотвірна парадигма. Словотвірний аналіз.	8	2	2			4	8	2				6
Разом за модулем 2	46	12	10			24	46	6	2			38
Усього годин	90	24	20			46	90	12	4			74

6.3. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Морфеміка як розділ науки про мову.	2	-
2	Типологія морфем у сучасній українській літературній мові.	2	-
3	Основа слова.	2	2
4	Функціонування морфем у сучасній українській літературній мові.	2	-
5	Морфемний аналіз.	2	-
6	Словотвір як наукова дисципліна. Дериваційні відношення.	2	
7	Словотвірне значення. Словотвірна категорія. Словотвірна модель.	2	-
8	Способи словотворення. Афіксальний словотвір.	2	2

9	Безафіксний словотвір.	2	-
10	Словотвірна парадигма. Словотвірний аналіз.	2	-
Разом		20	4

6.4. Самостійна робота

Самостійна робота здобувачів передбачає опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу, вивчення окремих тем, питань, що не були розглянуті в курсі лекцій, конспектування наукової й навчальної літератури тощо. Ефективність самостійної роботи здобувача викладач виявляє під час тематичного опитування на практичних заняттях, перевірки конспектів тощо та відображає в загальній оцінці за тему і модуль.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Тема «Будова слова» у підручниках з української мови за 5 клас. <i>Опрацювати матеріали підручників:</i> Авраменко О. Українська мова: підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2022. С. 58–71; Семенов О. М. та інші. Українська мова: підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2023. С. 62–105. <i>Ознайомитися з конспектом уроку «Будова слова»</i> https://vseosvita.ua/library/konspekt-uroku-budova-slova-178509.html	4	8
2	Тема «Словотвір» у підручниках з української мови за 6 клас. <i>Опрацювати матеріали підручників:</i> Авраменко О., Тищенко З. Українська мова: підруч. для 6 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2023. С. 54–74.	5	8
3	Поняття семантичної деривації в сучасній лінгвістиці. <i>Опрацювати матеріали посібника:</i> Пономаренко С. Сучасна українська мова: Морфеміка. Дериватологія. Морфонологія : навчальний посібник / відп. ред. О.В. Крутоголова. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 300 с.	4	7
4	Аналіз «Словника афіксальних морфем української мови» / укладачі: Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, В.С. Карпіловський, Т.І. Недозим (Київ, 1998), «Словника українських морфем» Л. Полюги (Київ, 2009) та Морфемного аналізу: Словника-довідника І.Т. Яценка (Київ: Вища школа, 1980–1981).	5	8
5	Виокремлення морфем у шкільній лінгводидактиці. Вивчення незмінних слів на уроках української мови у 5	5	8

	<p>класі.</p> <p><i>Опрацювати матеріали підручників:</i> Авраменко О. Українська мова: підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2022. С. 58–72;</p> <p>Глазова О.П. Українська мова: підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. С. 63–80.</p>		
6	<p>Фразеологічна одиниця як база творення похідних слів.</p> <p><i>Опрацювати наукову статтю:</i> Ляшук А. Особливості відфразеологічного словотворення як способу поповнення лексичного складу мови. <i>Наукові записки</i>. Випуск 105 (1). Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. С. 76–78.</p>	4	7
7	<p>Словотвір частин мови. Словотвір іменника.</p> <p><i>Опрацювати матеріали підручника:</i> Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1969. С. 35–50.</p> <p><i>Ознайомитися з конспектом уроку «Словотвір іменників на позначення назв жителів певного населеного пункту»</i> (https://naurok.com.ua/prezentaciya-do-uroku-slovotvir-imennikiv-na-poznachennya-nazv-zhitelivpevnogo-naselenogo-punktu-katoykonimi-298140.html).</p>	5	7
8	<p>Словотвір прикметника. Словотвір прислівника.</p> <p><i>Опрацювати матеріали підручників:</i> Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1969. С. 198–221; 444–464;</p> <p>Глазова О. П. Українська мова: підруч. для 7 класу закладів загальної середньої освіти. 2-ге вид., переробл. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. С. 152–156.</p>	5	7
9	<p>Словотвір дієслова.</p> <p><i>Опрацювати матеріали підручника:</i> Глазова О. П. Українська мова: підруч. для 7 класу закладів загальної середньої освіти. 2-ге вид., переробл. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. С. 87–88.</p> <p><i>Ознайомитися з конспектом уроку «Способи творення дієслів»</i> (https://naurok.com.ua/urok-ukra-nsko-movi-v-7-klasi-sposobi-tvorennja-diesliv-45734.html).</p>	4	7
10	<p>Морфемний та словотвірний аналіз у шкільній лінгводидактиці.</p> <p><i>Опрацювати матеріали підручника:</i> Семенов О.М. та інші Українська мова: підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти / О. Семенов, О. Калинич, Т. Дятленко, М. Білясник, В. Волницька. Тернопіль: Астон, 2023. С. 56–58; 98–104.</p> <p><i>Ознайомитися з конспектом уроку «Розбір слова за будовою»</i> (https://vseosvita.ua/library/konspekt-uroku-z-ukrainskoi-movi-tema-rozbir-slova-za-budovou-81954.html).</p>	5	7
Разом		46	74

6.5. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання призначені для відпрацювання пропущених занять із поважних причин, а також мають на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які здобувачі одержують в процесі навчання, та застосування цих знань на практиці:

1. Виконання додаткових вправ із збірників і за матеріалами методичних матеріалів.

2. Реферування наукових статей.

3. Написання рефератів / створення презентацій (відповідно до тем лінгвістичних досліджень).

Вимоги до виконання й оформлення індивідуального завдання:

1. Обсяг виконаного завдання – 4–5 сторінок друкованого тексту / 15–20 слайдів презентації. 2. Структура кожного виду робіт (зміст, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо є)). 3. Список використаної літератури.

Тематика лінгвістичних досліджень

1. Морфеміка як розділ науки про мову.
2. Типологія морфем у сучасній українській літературній мові.
3. Морфемна структура слова.
4. Основа слова, її характеристика.
5. Словники морфем та словотвірні словники.
6. Функції, семантика і структура афіксів.
7. Поділ афіксів на формотвірні й словотвірні.
8. Особливості префіксів і суфіксів як основних словотвірних морфем української мови, їхнє походження.
9. Продуктивні й непродуктивні афікси. Матеріально виражені й нульові морфеми.
10. Закономірності сполучуваності морфем у межах слова.
11. Основні зміни в морфемній структурі слова.
12. Співвідношення морфем: полісемія, омонімія, синонімія, антонімія морфем.
13. Валентність морфем.
14. Морфонологічні зміни.
15. Історичні зміни в морфемній структурі слова.
16. Словотвірні категорії іменників.
17. Словотвірні ознаки дієслів.
18. Основні способи словотворення прикметників.
19. Дериваційні особливості прислівників.
20. Словотвірний потенціал одиничних та збірних іменників у сучасній українській мові.
21. Явище субстантивації в сучасній українській літературній мові.
22. Структурні особливості складних слів в українській поетичній мові ХХ – поч. ХІХ ст.

23. Явище вербалізації в сучасній українській мові.
24. Словотвірна структура української філологічної термінології.
25. Суфіксальні деривати в професійній лексиці.

7. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Технічні засоби: офісні додатки, електронне навчання в середовищі Moodle (<https://moodle.uzhnu.edu.ua/>), сайт електронного навчання УжНУ (<https://e-learn.uzhnu.edu.ua/>), Google Meet.

Обладнання: персональний комп'ютер, мультимедійний проєктор, інтерактивна дошка.

8. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Сучасна українська мова (морфеміка і словотвір): практикум для студентів 3 курсу денної та заочної форм навчання спеціальності 014 Середня освіта предметної спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) освітньої програми «Українська мова і література. Англійська мова і література» / Уклад. О.В. Харківська. Ужгород, 2023.
2. Бабій І., Свистун Н. Морфеміка і словотвір сучасної української мови. Самостійна та індивідуальна робота. Тернопіль, 2022. 160 с.
3. Вакарюк Л.О., Панцьо С.Є. Українська мова: Морфеміка і словотвір. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2004. 183 с.
4. Вакарюк Л.О., Панцьо С.Є. Український словотвір у термінах: Словник-довідник. Тернопіль: Джура, 2007. 259 с.
5. Вовченко Г. Морфемологія і дериватологія сучасної української літературної мови: Навчально-методичний посібник. Ужгород, 2022. 67 с.

Підручники з української мови

6. Авраменко О. Українська мова: підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2022. С. 58–72.
7. Авраменко О., Тищенко З. Українська мова: підруч. для 6 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2023. 224 с.
8. Ворон А., Солопенко В. Українська мова: підруч. для 5 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: Оріон, 2022. 265 с.
9. Глазова О.П. Українська мова: підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. С. 63–80.
10. Глазова О. П. Українська мова: підруч. для 7 класу закладів загальної середньої освіти. 2-ге вид., переробл. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. С. 152–156.

11. Голуб Н., Горошкіна О. Українська мова: підруч. для 5 кл. НУШ. Київ: Освіта, 2022. 306 с.
12. Заболотний О., Заболотний В. Українська мова: підруч. для 6-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2023. 272 с.
13. Семенов О. М., Дятленко Т. І., Білясник М. Д., Волницька В. В. Українська мова: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2022. 336 с.
14. Семенов О.М., Калинич О.В., Дятленко Т.І., Білясник М.Д., Волницька В.В. та інші. Українська мова: підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2023. 304 с .
15. Шумицька Г.В., Гнаткович Т.Д., Калинич, А.Ю. Лукач, Борисова Є.Е. Українська мова: підруч. для 5 кл. з навч. угорською мовою закл. заг. серед. осв. (з аудіосупроводом). Львів: Світ, 2022. 296 с.

Допоміжна література

16. Аркушин Г. Лексикалізація афіксів в українській мові. *Українська мова*. 2002. № 3. С. 81–89.
17. Безпояско О.К., Городенська К.Г. Морфеміка української мови. Київ: Наукова думка, 1987. 210 с.
18. Бойко В.М., Давиденко Л.Б. Граматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2014. 248 с.
19. Бортун К., Важеніна О. Сучасна українська мова: морфеміка. словотвір: матеріали для самостійної роботи студентів. Практикум. Вінниця. Донецький національний університет імені Василя Стуса. 2019. 80 с.
20. Віняр Г.М., Шпачук Л.Р. Словник новотворів української мови. Кривий Ріг, 2002. 200 с.
21. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Грищенко А.П. Граматика української мови. Київ: Рад. школа, 1982. С. 6–30.
22. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
23. Городенська К.Г. Проблема виділення словотвірних категорій. *Мовознавство*. 1994. № 6. С. 22–28.
24. Горпинич В.О. Будова слова і словотвір. Київ: Рад. школа, 1977. 119 с.
25. Горпинич В.О. Словотворення і словотвір української мови: Текст лекцій. Київ, 1995. 68 с.
26. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія: Навч. посіб. Київ: Вища школа, 1999.
27. Грещук В.В. Поняття словотвірної парадигми в сучасній дериватології. *Мовознавство*. 1985. № 1. С. 21–27.
28. Грещук В.В. Дериваційний потенціал прикметників на позначення кольору у сучасній українській мові. *Мовознавство*. 1986. № 2. С. 23–30.

29. Грещук В.В. До питання про словотвір прислівників на -о-. *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 38–42.
30. Грещук В.В. Деякі теоретичні питання словотвірного значення. *Мовознавство*. 1991. № 3. С. 34–41.
31. Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір. Івано-Франківськ: Плай, 1995. 206 с.
32. Думчак І.М. Універбація в українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01 – українська мова. Івано-Франківськ, 1998. 16 с.
33. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
34. Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1. Морфологія. Київ: Вища школа, 1972. 402 с.
35. Зверев А.Д. Словотвірне значення в семантичній структурі похідних. *Мовознавство*. 1988. № 1. С. 21–27.
36. Інверсійний словник української мови. Київ: Наукова думка, 1985. 811 с.
37. Карпенко Ю.О. Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору. *Мовознавство*. 1992. № 4. С. 3–10.
38. Карпіловська Є. Нова Україна у словотвірній номінації: зміни в мовному «кресленні» світу. *Відображення історії та культури народу в словотворенні*. Київ, 2010. С. 91–109.
39. Карпіловська Є.А. Типи одиниць суфіксальної підсистеми сучасної української літературної мови. *Мовознавство*. 1998. № 1. С. 43–54.
40. Карпіловська Є.А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ, 2000. 36 с.
41. Карпіловська Є.А. Кореневий гніздовий словник української мови. Київ: Укр.енцикл., 2002. 912 с.
42. Кислюк Л. Сучасна словотвірна норма української мови: мовна практика та кодифікація. *Українська мова*. 2012. № 1. С. 52–66.
43. Клименко Н.Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови. Київ: Наукова думка, 1973. 186 с.
44. Клименко Н.Ф. Взаємозв'язки словотвірної і лексичної семантики слів. *Мовознавство*. 1982. № 3. С. 38–45.
45. Клименко Н.Ф. Основи морфеміки сучасної української мови. Київ, 1998. 181 с.
46. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ: Наукова думка, 1984. 251 с.
47. Клименко Н. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови. *Українська мова*. 2003. № 3–4. С.83–106.
48. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Морфемні структури слів у сучасній українській літературній мові. *Мовознавство*. 1991. № 4. С. 10–21.

49. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Комарова Л.І., Недозим Т.І., Іванова Т.В. Морфемно-словотвірний фонд української мови як дослідницька та інформаційно-довідкова система. *Мовознавство*. 1990. № 6. С. 41–50.
50. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Карпіловський В.С., Недозим Т.І. Словник афіксальних морфем української мови. Київ, 1998. 441 с.
51. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови: Наук. посібник. Київ, 1999. 162 с.
52. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Шкільний словотвірний словник сучасної української мови. Київ, 2005.
53. Ковалик І.І. Вчення про словотвір. У 2-х вип. Львів, 1958, 1961. Вип. 1. 78 с; Вип. 2. 83 с.
54. Ковалик І.І. Основні проблеми вчення про словотвір. *Українська мова та література в школі*. 1970. № 10. С. 22–29; № 11. С. 22–30.
55. Ковалик І.І. Вступ. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце у системі науки про мову. *Словотвір сучасної української літературної мови*. Київ: Наукова думка, 1979. С. 5–56.
56. Ковалик І.І. Про морфеми (морфи) у сфері мови і мовлення. *Мовознавство*. 1982. № 1. С. 3–11.
57. Ковалик І.І. «Словотворчий» чи «словотвірний»? *Культура слова*. Вип. 20. 1981. С. 86–87.
58. Ковалик І.І. Семантична функція кореня в словотвірному гнізді. *Словотвірна семантика східнослов'янських мов*. Київ: Наукова думка, 1983. С. 17–35.
59. Колоїз Ж. Оказіональність / узуальність як концептуальна лінгвістична категорія. *Українська мова*. 2006. № 1. С. 71–81.
60. Кравченко М.В. Явище усічення у системі віддієслівних іменників. *Мовознавство*. 1984. № 3. С. 32–36.
61. Кравченко М.В. Морфологічні явища і словотвірна структура слова. *Українська мова та література в школі*. 1984. № 6. С. 51–55.
62. Кравченко М.В. Семантична і морфологічна валентність словотворчих одиниць у системі віддієслівних дериватів. *Мовознавство*. 1988. № 1. С. 32–37.
63. Кравченко М.В. Словотвірна структура дериватів, утворених за допомогою суфіксів **-ськ(ий)** і **-ств(о)**. *Українська мова та література в школі*. 1989. № 2. С. 57–61.
64. Лесюк М. Транспозиція, мутація та модифікація значення твірного слова. *Мовознавство*. 1987. № 3. С. 34–39.
65. Ляшук А. Особливості відфразеологічного словотворення як способу поповнення лексичного складу мови. *Наукові записки*. Випуск 105 (1). Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. С. 76–78.

66. Мамрак А.В. Продуктивність словотвірних типів у сучасній українській мові. *Мовознавство*. 1982. № 4. С. 46–49.
67. Мамрак А.В. Семантичний аспект словотвірної співвіднесеності. *Мовознавство*. 1990. № 1. С. 34–38.
68. Мамрак А.В. Проблеми словотвірної омонімії. *Мовознавство*. 1992. № 3. С. 35–39.
69. Матвіяс І.Г. Уніфікація варіантів у словотвірній системі української літературної мови. *Мовознавство*. 2003. № 4.
70. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016). Словник Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с.
71. Нелюба А., Редько Є. Словотворчість незалежної України. 2012–2016. Словник / Загальна редакція А. Нелюби. Харків: Харківське історикофілологічне товариство, 2017. 460 с.
72. Німчук В.В. До питання про афіксальний словотвір. *Мовознавство*. 1984. № 6. С. 26–32.
73. Ольшанський О.Ю. Про слова, генетично співвідносні з словосполученнями. *Мовознавство*. 1989. № 6. С. 24–27.
74. Павленко Л.П. Складні іменники-оказіоналізми в поетичному контексті. *Українська мова та література в школі*. 1983. № 8. С. 33–35.
75. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. 2-е видання, доповнене. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 328 с.
76. Плющ М.Я. Словотворення та вивчення його в школі. Київ: Рад. школа, 1985. 127 с.
77. Плющ М.Я., Леута О.І., Гальона Н.П. Сучасна українська літературна мова. Збірник вправ: Навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Вища школа, 2003. 287 с.
78. Полюга Л.М. Варіанти морфем і морфемний розбір слова (Про деякі випадки визначення морфем). *Українська мова та література в школі*. 1983. № 2. С. 38–42.
79. Полюга Л.М. Словник українських морфем. Львів: Світ, 2001. 446 с.
80. Пономаренко С. Сучасна українська мова: Морфеміка. Дериватологія. Морфонологія: навчальний посібник / відп. ред. О.В. Крутоголова. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 300 с.
81. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. Київ: Наукова думка, 1971. 314 с.
82. Сікорська З.С. Способи словотворення. *Українська мова та література в школі*. 1978. № 11. С. 74–81.
83. Сікорська З. Постфікси в українському мовознавстві. *Українська мова*. 2003. № 3–4. С. 46–55.
84. Соколова С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові. Київ: Наукова думка, 2003. 283 с.
85. Словник української мови: В 11 т. Київ: Наукова думка. 1970–1980.

86. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ: Наукова думка, 1979. 406 с.
87. Стішов О.А. Відфраземні деривати-неологізми в сучасній українській мові. *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 64–66.
88. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1969. 583 с.
89. Сучасна українська літературна мова: Підручник / за ред. А.П. Грищенка. 3-є вид., допов. Київ: Вища школа, 2002. 439 с.
90. Сучасна українська літературна мова / за ред. М.Я. Плющ. Київ: Вища школа, 1994. 407 с.
91. Тараненко О.О. Смысловая основа процессов словотворения. *Мовознавство*. 1982. № 5. С. 19–27.
92. Тараненко О.О. Смысловые процессы в основе субстантивации прикметников. *Мовознавство*. 1985. № 3. С. 47–54.
93. Тараненко О.О. Место метафоры в словотворческих процессах. *Мовознавство*. 1986. № 3. С. 11–16.
94. Тропіна Н.П. До питання про взаємозв'язки семантичної деривації і синтагматичних характеристик слова. *Мовознавство*. 1983. № 6. С. 57–62.
95. Тропіна Н.П. До питання про сутність лексико-семантичної деривації. *Мовознавство*. 1997. № 1. С. 54–57.
96. Турчак О. Оказіоналізм як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Українська мова*. 2004. № 2. С. 47–55.
97. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Укр. енцикл., 2004. 824 с.
98. Український правопис: довідник. Київ, 2019. 352 с.
99. Федурко М.Ю. Морфонологія відіменникового словотворення. Київ: Дрогобич: Вимір, 2003. 271 с.
100. Харківська О.В. Лінгвогеографічний аспект дослідження словотвору українських говорів Закарпаття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2016. Вип. 21. С. 153–156 (стаття, фахове видання).
101. Харківська О.В. Лексико-словотвірний тип відсубстантивних іменників чоловічого роду в українських говорах Закарпаття. *Розвиток науки у вік інформаційних технологій: збірник центру наукових публікацій «Велес» за матеріалами II міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 30 листопада 2016 р.)*. Київ: Центр наукових публікацій, 2016. С. 39–46 (стаття, фахове видання).
102. Харківська О.В. Дещо про синонімію та омонімію суфіксів в українських говорах Закарпаття. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2017. Випуск 13. С. 97–101.
103. Харківська О.В. Суфіксальний словотвір іменників жіночого роду в українських говорах Закарпаття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2017. Вип. 22. С. 63–67 (стаття, фахове видання).

104. Харьківська О.В. Продуктивність суфікса *-аш / -ош* в українських говірках Закарпаття. *Philology in EU countries and Ukraine at the modern stage: international scientific and practical conference* (Romania, Baia Mare, December 21–22, 2018). P. 82–85.

105. Харьківська О.В. Морфонологічні явища в системі словотворення (на матеріалі українських говірок Закарпаття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць*. Ужгород, 2019. Вип. 24. С. 65–67.

106. Харьківська О. Прізвиська в говірках Закарпаття: лексико-семантичний та словотвірний аспекти (на матеріалі говірки с. Сокирниця Хустського району). *Вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2021. Вип 1(45). С. 478–484.

107. Хрустик Н.М., Хаценко Л.І. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір: Практикум. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 136 с.

108. Шепель Ю.О. Моделювання словотвірних гнізд та рядів слів з вільним і зв'язаним коренем. *Мовознавство*. 1992. № 2. С. 21–25.

109. Яценко І.Т. Морфемний аналіз: Словник-довідник. У 2-х т. Київ: Вища школа, 1980–1981.

Нормативно-правові документи

110. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/konczepczyia.pdf>

111. Закон «Про загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

112. Навчальні програми для 10–11 класів. Українська мова. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

113. Навчальні програми для 5–9 класів. Українська мова. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednyaosvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klasimzo.gov.ua>

114. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/650/017/7fc/6500177fc5b54679390686.pdf>

115. Українська мова: 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

116. Модельні навчальні програми для 5–9 класів нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuysya-poetapno-z-2022-roku>

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

117. Електронний граматичний словник української мови (словозміна). URL: <http://www.mova.info/grmasl.aspx>.

118. Наукова електронна бібліотека Національної бібліотеки ім. В. Вернадського: <http://www.nbuv.gov.ua/>

119. Сайт Львівської ННБУ ім. В. Стефаника: <http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F>

120. Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua>

121. Тлумачний словник української мови: в 20-ти томах (електронна версія Українського мовно-інформаційного фонду НАН України). URL:

<http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=461&page=20>

Тема 1. Морфеміка як розділ науки про мову

Морфеміка, її предмет і завдання. Зв'язок морфеміки з морфологією і дериватологією. Поняття про морфему. Ознаки морфеми. Слово і словоформа. Морфема і морф, аломорф, варіанти морфем. Співвідношення морфеми і складу, морфеми і слова.

Тренувальні вправи

1. Визначіть серед поданих слів змінні й незмінні, запишіть їх у дві колонки; у змінних словах визначіть закінчення.

Працюючи, сердечне, весело, спотикаючись, взірець, титанічний, кава, кавовий, лицемірство, бароко, наполегливо, одягатися, радісний, по-українськи, шосе, сестра.

2. Визначіть морфем у словах, діберіть споріднені слова.

Стебло, підняти, від'ємний, горобець, малина, співати, затівати, упряж, ледар, звикати, відміна, схожий, розлука, замкнути, одягати, достиглий.

3. Розберіть слова за будовою.

Мислення, внутрішній, навколо, невчасно, відвідувач, народження, приміський, ошасливити, премудрість, викладацький, першочерговий, сестричка, жіноцтво, криворізький, людинознавство, антонімічний.

4. Виконайте інтерактивні вправи:

<https://learning.ua/mova/shosty-i-klas/rozbyraiemo-budovu-slova;>

<https://learning.ua/mova/chetvertyi-klas/morfemichna-sharada>

Тема 2. Типологія морфем у сучасній українській літературній мові

Типи морфем (за значенням, функціями, місцем у слові). Афіксоїди як особливий тип морфем. Явище інтерфіксації. Проблема конфіксів. Питання про унікальні частини слова (уніфікси). Поняття про нульові морфемі. Виокремлення морфем у шкільній лінгводидактиці. Вивчення незмінних слів на уроках української мови у 5 класі.

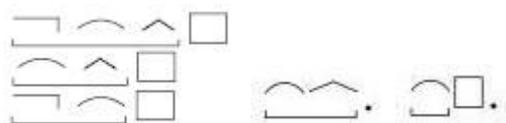
Тренувальні вправи

1. Виділіть і охарактеризуйте морфемні у поданих словах: співпраця, знебарвити, недобачати, попоходити, понадлімітний, наввипередки, працівник, героїчний, донечка, демократизація, елементарний, гречанка, водянистість, перепис, спідлоба.

2. Виділіть унікальні суфікси у словах, поясніть поняття уніфікса в морфемній структурі слова: лампада, попада, кіпріот, кафетерій, маскарад, планшет, патронташ, стартер, блокгауз.

3. Поділіть слова на морфемні: книгарня, заручитися, предивно, далекосяжний, по-братськи, експедиція, друкарня, будівництво, ультрасучасний, сестриця, квітникар, хвилеподібний, жаростійкий, схопившись, середньовічний.

4. Доберіть по 5 слів, які відповідають поданим схемам.

5. Виконайте інтерактивні вправи:

<https://learning.ua/mova/shostyi-klas/rozbyraiemo-budovu-slova;>

<https://learning.ua/mova/shostyi-klas/vpysuiemo-prefiksy.>

Робота з підручниками

Виконайте вправи за підручником Глазової О.П. Українська мова: підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. С. 66, 68. Проаналізуйте виконані вправи відповідно до пройденого на заняттях теоретичного матеріалу.

Прочитайте речення, визначте допущені в них помилки. Скористайтеся підказкою. Речення відредагуйте й запишіть.

1. Перед початком вистави ми познайомилися з лібретом опери. 2. Плащі та пальто оставили в роздягалці. 3. У буфеті полакомилися чудовим капучином. 4. У фое перед зручним трюмом привели себе в порядок. 5. Спектакль залишив гарний слід у душі.

ПІДКАЗКА ↘

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
познайомитися з лібретом	ознайомитися з лібрето
полакомились капучином	посмакували (насолодилися) капучино
привели себе в порядок	причепурились
пальто оставили в роздягалці	пальта залишили в гардеробі
перед трюмом	перед (біля) трюмо
спектакль залишив слід	враження від вистави чудові

122 Запишіть слова у дві колонки:

- спільнокореневі зі словом *блакитний*;
- різні форми слова *блакитний*.

Блакитний, блакить, блакитноокий, блакитного, блакитною, блакитнувата, блакитніє, блакитному.

- ➔ ✳ Поясніть, як ви розрізняєте спільнокореневі слова та різні форми того самого слова.

Тема 3. Основа слова

Поняття «основи» в сучасному українському мовознавстві; лексична і граматична основи. Типи основ (відкрита, закрита, вільна, зв'язана, проста, складна, похідна, непохідна, подільна, неподільна, суцільна, перервана, одноморфемна, поліморфемна тощо). Подільність основи і ступені подільності основ. Валентність морфем, типи валентності.

Тренувальні вправи

1. Поділіть подані слова на змінні та незмінні, виділіть основу і закінчення.

Весняний, по-весняному, знову, нашвидкуруч, рученьки, розріджений, прийти, намалювати, розписавшись, спом'янути, тихесенько, пошепки, прекрасний, дівочий, горличка, завтра, український.

2. Виділіть основу в поданих словах і охарактеризуйте її за схемою: 1) частиномовна належність основи; 2) відкрита чи закрита; 3) вільна чи зв'язана; 4) проста чи складна; 5) членими чи нечленими; 6) одноморфемна чи поліморфемна непохідна; 7) перервана чи неперервана; 8) похідна (ступінь похідності) чи непохідна.

Взірець: **вареник** – іменникова, закрита, вільна, складна, членими, поліморфемна, неперервана, похідна (**вареник** ← **варений** ← **варити**).

Радісний, навіки, писатимемо, піднебесний, кенгуру, двісті, п'ятиметровий, слоненятко, найвиразніший, збігаються, вивчився, вік, легендарність, розігрівся, помалу, знавець, материнство, досвітній, учителюють, закарпатець, примножуймо.

3. Випишіть із тесту слова з подільними основами, виділіть у них морфеми.

Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її! Борімося за красу мови, за правильність мови, за доступність мови, за багатство мови... Мова – наша зброя, якою ми служимо народові, що нас породив, вигодував і викохав.

Максим Рильський

4. Виконайте інтерактивні вправи:

<https://learning.ua/mova/odynadtsiatyi-klas/vyznachaiemo-slova-z-prostymy-chy-skladnymy-osnovamy>

Робота з підручниками

1. Виконайте вправу за підручником Глазової О.П. Українська мова: підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. С. 64. Проаналізуйте виконані вправи відповідно до пройденого на заняттях теоретичного матеріалу.

112 Виділіть у поданих словах закінчення та основу.

ЗРАЗОК → Читали.

Легенда, цікавий, розповідала, поле, трави, цвітуть, світ, рік.

- ➔ ✳ Визначте граматичне значення кожного слова.
✳ Визначте лексичні значення слів. Яка значуща частина слова виражає його лексичне значення?

2. Виконайте вправу за підручником Шумицької Г.В., Гнаткович Т.Д., Калинич О.В., Лукач А.Ю., Борисової Є.Е. Українська мова: підруч. для 5 кл. з навч. угорською мовою закл. заг. серед. осв. (з аудіосупроводом). Львів: Світ, 2022. С. 235. Проаналізуйте виконані вправи відповідно до пройденого на заняттях теоретичного матеріалу.

● **Вправа 412.** I. Запишіть слова у три колонки: із закінченням, з нульовим закінченням і без закінчення (незмінні). У кожному слові, крім тих, що не мають закінчення, виділіть основу.

Місто, столиця, Київ, щиро, майдан, радіти, хор, голос, пісня, спів, мелодія, батько, син, зустріч, радість, приємно, проміння, салют, земля, ніч, таксі, простір, вулиця, зверху, театр, враження.

II. Складіть діалог про справжню чи уявну екскурсію до Києва (або іншого великого міста), використовуючи слова, наведені у вправі.

Тема 4. Функціонування морфем у сучасній українській літературній мові

Системні зв'язки у морфеміці (полісемія, омонімія, синонімія та антонімія морфем). Історичні зміни в морфемній будові слова. Причини історичних змін. Опрощення. Перерозклад. Ускладнення. Декореляція. Поняття морфемного шва. Основні морфонологічні явища. Суміщення, усічення, чергування та нарощення як явища, що утруднюють морфемний аналіз.

Тренувальні вправи

1. Визначте омонімічні корені, з'ясуйте їхні значення.

А. Носик, носій, носовий, ніс, носоріг, носище, переносити, носити, носовик, ноша, перенісся.

Б. Борона, оборона, оборояти, боронувати, боронити, оборонець, боронувальний, оборонятися.

В. Вода, проводити, водяний, водіння, приводнитися, водиця, водій, водний, водити, проводити, водограй, водянистий, провідник.

2. Поділіть слова на морфеми. З'ясуйте, які зміни відбулися в морфемній будові слів у процесі історичного розвитку.

Дуло, знак, горлиця, орел, обруч, пільга, зонтик, танець, пекло, байка, решето, щетина, неділя, хвастливий, погода.

3. Поясніть, які історичні зміни відбулися в морфемній будові поданих слів.

Слов'яни, мінімум, дим, безпека, жар, осокір, фляжка, престол, пільга, негода, масло, обруч, агітація, гравюра, рафінад, парубок, сусід, висновок, обов'язок, понеділок, Львів, вельможа, ведмідь, обряд, максимум, космос, листопад (назви місяця), виноград, хімія, столиця, епос, подушка, природа, народ, порядок, тролейбус, попада.

У наведених парах укажіть типи морфонологічних явищ.

Взірець: на-лет-і-ти → наліт (усічення, чергування /e/ – /i/).

Кавказ – кавказький, попереду – попередник, гетьманський – гетьманщина, декламувати – декламатор, дідівський – дідівщина, знекровити – знекровлений, вивозити – вивіз, Париж – паризький, берег – узбереження, написати – напис, співати – співак, юнак – юнацтво, дорогий – дорожчий.

Робота з підручниками

Виконайте вправи за підручником Глазової О.П. Українська мова: підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. С. 73. Проаналізуйте виконані вправи відповідно до пройденого на заняттях теоретичного матеріалу.

136 **Перепишіть. Виділіть у спільнокореневих словах суфікси.**

1. На крилечках, вітрику, прилети! (Олександр Олесь). 2. Вітерець не віє вже тепленько (Олена Пчілка). 3. І високо понад лан злинув хитрий вітрюган (Д. Павличко). 4. Чом, вітриську, розходився, хазяйнуєш ти в саду? (Т. Коломієць). 5. Вітрище і вітрюга, й вітровище! А вітрюган — це буйний хуліган, гілля ламає й шарпає за поли! (За І. Складаним).

-
- * Які суфікси надали словам зменшувально-пестливого значення? Які — збільшувально-згрубілого?
  - * Назвіть суфікси антонімічні та синонімічні.
  - * Підготуйте усне повідомлення на тему «Суфікси-антоніми».

Тема 5. Морфемний аналіз

Мета і завдання морфемного аналізу. Методика морфемного аналізу. Відмінність від словотвірного та етимологічного. Особливості морфемного аналізу складних та складноскорочених слів. Словники морфем та словотвірні словники. Словники словотвірних гнізд у мовознавстві. Інверсійний словник. Опрацювання шкільної схеми аналізу слів за будовою на уроках української мови в шостому класі.

Модульна контрольна робота 1

Тренувальні вправи

1. Виконайте морфемний розбір слів за схемою:

1. *Аналізоване слово (словоформа); графічне позначення морфемного складу слова на фонематичному рівні.*

2. *Корінь слова, можливі варіанти (модифікації) кореня; визначається кореневий морф і можливі аломорфи.*

3. *Префікс, суфікс, постфікс (словотвірний, формотворчий); інтерфікс (у складних словах).*

4. *Флексія.*

5. *Основа слова та її характеристика.*

6. *Указати на можливі морфонологічні зміни (опрощення, перерозклад, ускладнення) у структурі слова.*

Вітер, мороз, холод, хмара, пух, холоденький, морозець, хмарка, вітерець, пушок, морозище, холоднючий, пушинка, вітрисько, хмарище, морозний, вітряний, хмарний, пухкий, холодок, пухнастий, захмарений, вітряк, холодильник, морозиво.

Зразки морфемного аналізу

Весело; *весело*; корінь слова *весел-*, можливі варіанти кореня *весел-* (*веселяться*), *весіл-* (*весілля*); суфікс *-о*, словотворчий; основа слова *весело*, похідна, проста, відкрита, вільна; у морфемній будові слова змін не відбулося.

Приголублений; *приголублен* *ий*; корінь слова *-голубл-*, можливі варіанти кореня: *-голуб-* (*приголубити*); префікс *при-*, формотворчий (утворює доконаний вид дієслова *голубити* — *приголубити*); суфікс *-ен-*, формотворчий; флексія *-ий*; основа слова *приголубл-*, похідна, проста, закрита, тверда, вільна; у корені слова можливі чергування *б* — *бл*; опрощення, перерозкладу, ускладнення основи немає.

По-вашому; *по-вашому*; корінь слова *-ваш-*; префікс *по-*, словотворчий; суфікс *-ому*, словотворчий; слово незмінне (прислівник), тому флексії немає; основа слова *по-вашому*, похідна, проста, відкрита, вільна; опрощення, перерозкладу, ускладнення основи немає.

Волелюбний; *волелюбн* *ий*; у слові два корені *вол-*, *-люб-* (можливі варіанти коренів: *віл-* (*вільний*), *вол-* (*воля*) і *любл-* (*люблю*)); інтерфікс *-е-*, словотворчий; суфікс *-н-*, словотворчий; флексія *-ий*; основа слова *волелюбн-*, похідна, складна, вільна, закрита, тверда; у морфемній будові слова змін не відбулося.

Робота з підручниками

Опрацюйте медручника підручника для 5 класу: Шумицька Г.В., Гнаткович Т.Д., Калинич, А.Ю. Лукач, Борисова Є.Е. Українська мова: підруч. для 5 кл. з навч. угорською мовою закл. заг. серед. осв. (з аудіосупроводом). Львів: Світ, 2022. С. 233.

Розбір слова за будовою

Розбираючи слово за будовою, визначаємо його складові частини в такій послідовності:

- 1) закінчення (змінна частина слова);
- 2) основу (частина слова без закінчення);
- 3) корінь (спільна частина споріднених слів);
- 4) префікс і суфікс (частини слова, що не ввійшли ні в корінь, ні в закінчення).

Тема 6. Словотвір як наукова дисципліна

Поняття словотвору. Омонімія терміна. Деривація і дериватологія. Місце словотвору в системі граматики. Його зв'язок з морфемікою, морфологією, лексикологією, синтаксисом. Предмет і завдання синхронічного словотвору.

Тренувальні вправи

1. До поданих слів доберіть твірні слова, укажіть твірні основи і форманти.

Сучасність, радість, живопис, відбиток, аптекарський, лікарняний, багаторічний, тритомник, трактування, міжмовний, тривало, височіти, жадібність, підлість, синіти, покращити, становище.

2. Доберіть до кожного з наведених слів твірне слово. Визначте твірну основу і словотворчий формант.

Фронтоник, рівнина, крилатий, зав'язь, колоситися, протизапальний, переддень, одвірок, пломбувати, відзнака, відмова, смертельний, перегрівання, проміжок, відвертість, романтичний, безземельний, веселитися, столярувати, обезболювання, лікарня.

3. Згрупуйте похідні слова за словотворчими формантами, доберіть до поданих твірні слова.

Інтелектуальність, глухота, гордощі, крижкість, голубінь, білизна, гарячка, біднота, твердість, лукавство, грубощі.

Тема 7. Дериваційні відношення

Співвідношення твірної основи і похідного слова. Види співвідношень. Принципи встановлення наряду похідності. Поняття про словотвірну пару. Мінімальна словотвірна пара. Словотвірний квадрат. Словотвірний ланцюжок. Словотвірне гніздо. Принципи укладання словотвірного гнізда. Поняття ступеня похідності та кроку деривації.

Тренувальні вправи

1. Побудуйте словотвірне гніздо, дібравши для кожного наступного слова твірне.

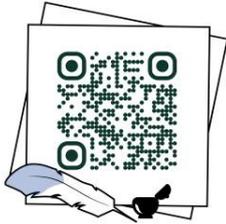
А. Вечір, звечора, вечірній, вечеря, вечірня (служба), вечеряти, надвечір'я, підвечірок, вечоровий, надвечір, вечорниці, вечірка, увечері, підвечеряти.

Б. Учитель, учителювати, учень, учительська (кімната), учениця, учителювання, учити, учительський, учителька, учнівський, учительство.

В. Щастя, щасливчик, щастити, щасливо, щасливий, щасливенький, Щасливе (село), ощасливити, щасливиця.

3. Виконайте інтерактивні вправи:

<https://learning.ua/mova/piatyi-klas/uporiadkovuiemo-slovotvirnyi-lantsiuzhok>

Тема 8. Словотвірне значення. Словотвірна категорія. Словотвірна модель

Словотвірне (дериваційне) значення похідного слова. Співвідношення лексичного і дериваційного значень мотивуючого і мотивованого слова. Принципи встановлення дериваційного значення. Типологія дериваційних значень похідних слів. Мутаційне, модифікаційне та транспозиційне значення. Лексична і синтаксична деривація. Словотвірний тип – основна одиниця словотвору. Ознаки словотвірного типу. Поняття словотвірного ряду та словотвірної категорії у лінгвістиці, його зв'язки з поняттям словотвірного типу. Типи обмежень системної словотвірної продуктивності (семантичні, формальні, стилістичні). Поняття словотвірної моделі.

Тренувальні вправи

1. Згрупуйте подані слова за словотвірними типами. Доповніть власними прикладами словотвірні типи з незначною кількістю похідних: пакувальник, купальник, лічба, холодильник, пасовище, болотяний, щасливий, меливо, мандрівник, бойовище, паяльник, гризота, світильник, доменник, дивак, трудівник, ігрище, аспірантура, сміхотливий, циркач, глядач, докторантура, хрипота, трубач, торф'яний, страждання, дружба, сум'ятливий, мрійник, писака, гніздище, стихання, служака, вудлище, судилище, робота, селище, насмішник, лічильник, бідняк, скорбота, земляний, морозиво, турбота, печиво, рубака.

2. Виконайте інтерактивні вправи:

<https://learning.ua/mova/odynadtsiatyi-klas/vyznachaiemo-tvirnu-ta-pokhidnu-osnovu-v-slovakh>

Тема 9. Способи словотворення. Афіксальний словотвір

Поняття способу словотвору в синхронії і діахронії. Способи творення слів з однією твірною основою. Різновиди афіксального словотворення в сучасній українській літературній мові (прості і змішані). Черезступеневий словотвір. Редеривація. **Безафіксний словотвір.**

Морфолого-синтаксичний спосіб словотвору, його різновиди. Поняття транспозиції та конверсії в науковій літературі. Лексико-семантичний спосіб словотворення та його види. Способи творення слів з кількома твірними основами. Складання та його різновиди. Композити та юкстапозити. Лексико-синтаксичний спосіб творення. Абревіація та її різновиди. Особливості формантів при безафіксних способах деривації.

Тренувальні вправи

1. Розподіліть подані слова за способами словотвору, встановлюючи при цьому твірні основи.

Невиплата, гуртківець, окраїна, раба, загірний, вишенька, кума, припросити, назрівання, правнук, пані, міжпланетний, вишняк, антиісторичний, безхліб'я, Валентина, щедро, придніпровський, переписати, обхід, настільний, безіменний, переказ, годувальник, командувач, посіяти, недовиконання, підпис, затуманений, перезимувати, оподаткувати.

2. Розподіліть абревіатури за типами.

Кабмін, АЕС, універсам, ООН, екобезпека, військкомат, завуч, СДПУ, АТП, студком, Київметробуд, запчастини, завкафедри, СБУ, Центрвиборчком, Укрзалізниця, США, мультсеріал, енергокриза, ГРВІ, ЗНО, міськводоканал.

3. Запишіть слова у колонки за способами творення.

Минуле, осетрові, угорі, сьогодні, торт «Хрещатик», учений, ключ, Новгород, матінко!, сімсот, нижчепідписаний, запанібрата, села (вулиця), натщесерце, чимало (років), влітку, чимдуж, Київ, Іваськів, вовком, одні, Господи!, тріскучий, одинадцять, качий, Львів, море (квітів), рятуйте!, допізна, Котляревкий, Зозуля (прізвище).

Робота з підручниками

1. **Проаналізуйте таблицю «Основні способи творення»** у підручниковій літературі. Див. підручник для 6-го класу: Заболотний О., Заболотний В. Українська мова: підруч. для 6-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2023. С. 64, 65. Порівняйте теоретичний матеріал у шкільному підручнику із навчальним матеріалом у підручниках для вишів.

Слова можна утворювати різними способами від тих слів, які вже існують у мові. Для творення похідних слів найчастіше використовують суфікси й префікси.

Основні способи словотворення

Назва способу	Як утворюємо слово	Приклади
Префіксальний	За допомогою префікса	<i>котити</i> → <i>відко-тити</i> <i>їхати</i> → <i>доїхати</i>
Суфіксальний	За допомогою суфікса	<i>осінь</i> → <i>осінній</i> <i>дощ</i> → <i>дощовий</i>
Префіксально-суфіксальний	За допомогою префікса й суфікса одночасно	<i>рукав</i> → <i>нарукав-ник</i> <i>піч</i> → <i>припічок</i>
Безафіксний	Відкиданням закінчення або суфікса й закінчення	<i>синій</i> → <i>синь</i> <i>блакитний</i> → <i>блакить</i>
Складання слів або основ	Поєднанням двох і більше слів або їхніх основ	<i>сухі фрукти</i> → <i>сухофрукти</i>
Абревіація	Поєднанням початкових букв (звуків) або частин кількох слів	<i>Європейський Союз</i> → <i>ЄС</i> <i>Телевізійна служба новин</i> → <i>ТСН</i> <i>лісове господарство</i> → <i>лісгосп</i>
Перехід слів з однієї частини мови в іншу	<i>черговий учитель</i> → <i>увійшов черговий</i> ↓ (прикметник)	↓ (іменник)

Дізнатися про спосіб творення слова можна зі **словотвірного словника**.

166 I. Обґрунтуйте спосіб творення поданих слів.

1. Премудрий (*префіксальний*).
2. Вечірній (*суфіксальний*).
3. Надбрівний (*префіксально-суфіксальний*).
4. Зелень (*безафіксний*).
5. Овочесховище (*складання*).
6. СТО* (*аббревіація*).

*СТО – станція технічного обслуговування.

II. Випишіть три перших слова та розберіть їх за будовою.

167 I. Запишіть слова у дві колонки залежно від способу словотворення: 1) префіксальний; 2) суфіксальний. Доповніть кожен колонку одним власним прикладом.

Роздивитися, полтавський, прегарний, принести, літературний, переддень, березовий, сестричка, подумати, мудрець, зекономити, сольовий.

II. Позначте в словах префікси й суфікси.

2. Виконайте вправи за підручником Авраменка О., Тищенко З. Українська мова: підруч. для 6 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2023. С. 59. Проаналізуйте виконані вправи відповідно до пройденого на заняттях теоретичного матеріалу.

§ 31–32. Основні способи словотворення

3. Запишіть слова у дві колонки за способом словотворення: 1) префіксальний; 2) суфіксальний.

Прехороший, казочка, учителька, розказати, кілок, урочистість, опитати, родинний, сфотографувати, український, дитинка, зміїний, обпекти, артистка.

 З перших букв вписаних слів складіть назви злакових рослин.

4. Утворіть по кілька слів суфіксальним способом, використавши суфікси зі значенням здрібності та згубності. Запишіть ці слова (*за зразком*).

Зразок. Рука → ручка, рученька, рученятко, ручище.

Рука, нога, очі, дуб, кіт.

Тема 10. Словотвірна парадигма. Словотвірний аналіз

Поняття парадигми у мовознавстві. Морфологічна та словотвірна парадигма: спільне і відмінне. Словотвірний аналіз, його мета і завдання. Відмінність словотвірного аналізу від морфемного. Особливості словотвірного аналізу дериватів, утворених безафіксними способами словотвору. Схема словотвірного (розбору) аналізу на уроках української мови в загальноосвітніх закладах середньої освіти та закладах фахової передвищої освіти.

Тренувальні вправи

1. Виконайте словотвірний розбір слів за схемою:

1. Аналізоване слово.
2. Твірна основа; її походження.
3. Словотвірний формант.
4. Спосіб словотворення.
5. Словотвірний тип, його продуктивність.

Власноруч, споживацький, самозаспокоєність, ДАІ, широковідомий, розщедритися, НАН України, книговидавництво, узвичаїти, трійка, виглядати, адвербіалізація, зимівля, зачарований, русалка, виноградник.

2. Виконайте інтерактивні вправи: <https://learning.ua/mova/deviatyi-klas/slovotvirnyi-rozbir-slova>

3. Проаналізуйте різні зразки схем словотвірного аналізу

I. Взірці схем словотвірного аналізу подано за працею Бойко В.М., Давиденко Л.Б. **Граматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посіб. Київ, 2014. С. 168–169.**

а) *Ось перед тобою шедевр, поема **степового** козацького зодчества* (О. Гончар).

Аналізоване слово: **степовий**; твірна основа – *степ-*, іменникова, суфікс – *-ов-*, морфологічний, суфіксальний, відношення до простору, тип продуктивний.

б) *У різну пору дня лютневий сніг цвіте **по-різному*** (Є. Гуцало).

Аналізоване слово: **по-різному**; твірна основа – *-різн-*, прикметникова, префікс – *по-*, суфікс *-ому*, морфологічний, префіксально-суфіксальний, тип продуктивний.

в) *У хмільні смеркання мавки **чорноброві** ждатимуть твоєї ніжності й любові* (В. Симоненко).

Аналізоване слово: **чорноброві**; твірні основи – *чорн-* і *бров-*, іменниково-прикметникова, інтерфікс – *-о-*, морфологічний, чисте основоскладання, тип продуктивний.

г) *Буду, мамо горда і вродлива, з тебе дивуватися повік* (В. Симоненко).

Аналізоване слово: **повік**; твірні слова – іменник *вік* і прийменник *по*; адвербіалізація іменника у формі знахідного відмінка з прийменником *по-*, морфолого-синтаксичний спосіб творення (адвербіалізація).

г) *По довгій неволі хотів тут віку дожити, на **Княжій** горі, над коханим Дніпром* (Ліна Костенко).

Аналізоване слово: **Княжа** (гора); твірне слово – княжа, неморфологічний спосіб творення – лексико-семантичний.

д) *Довго серце тужить за тобою, довго сон мені не йде на віч* (В. Симоненко).

Аналізоване слово: **довго**; твірна основа – **довг-**, прикметникова, суфікс – **-о**, морфологічний, суфіксальний, тип продуктивний.

II. Взірець схеми словотвірного аналізу подано за працею Вовченко Г. Морфемологія і дериватологія сучасної української літературної мови. Ужгород, 2023. С. 37.

Аналізоване слово	ділення
Мотивуюче слово (мотивуюча база)	ділити
Мотивуюча основа	діли-
Характер мотивуючої основи	віддієслівна
Дериватор	-енн'- (а)
Спосіб словотвору	афіксальний (суфіксальний)
Словотвірне значення	«назва опредмеченої дії»
Морфонологічні зміни	усічення -и-

Робота з підручниками

1. Виконайте вправи за підручником Авраменка О., Тищенко З. Українська мова: підруч. для 6 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2023. С. 60. Проаналізуйте виконані вправи відповідно до пройденого на заняттях теоретичного матеріалу.

Словотвірний розбір

1. Запишіть слово й розкрийте його лексичне значення.
2. Доберіть твірне слово та твірну основу.
3. Позначте префікси й суфікси, за допомогою яких утворено слово (якщо вони є).
4. Визначте спосіб творення.

Зразок усного розбору

Прабаба — мати діда або баби. Твірне слово — *баба*, твірна основа — *баб*. Утворено за допомогою префікса *пра-*. Спосіб творення — префіксальний.

Зразок письмового розбору

Прабаба ← баба — префіксальний.

2. Виконайте вправи за підручником Авраменка О., Тищенко З. Українська мова: підруч. для 6 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2023. С. 61. Проаналізуйте виконані вправи відповідно до пройденого на заняттях теоретичного матеріалу.

11. Виділіть у кожному слові значущі частини слова й укажіть спосіб словотворення (за зразком, письмово).

Зразок. Присмак□ — префіксальний.

Присмак, синь, перекотити, юннат, прихвостень, відвар, холодний, кінотеатр, неправда, песик, слухач, рань, видолинок.

Тестові завдання

1. У морфемному членування слів якого ряду допущена помилка:

- а) глев-к-ий, со-вість, ключ-н-ик, полов-ець;
- б) пере-стриб-ува-ти, пах-ощ-і, при-свят-а, сід-а-л-о;
- в) чобот-ар-ськ-ий, свіж-іш-а-ти, за-в-дяч-и-ти, за-бав-а;
- г) хат-ин-к-а, пі-йм-а-ти, пере-ми-ва-ти, ігр-ист-ість.

2. Який з різновидів історичних змін у морфемній будові слова спостерігається у словах недочитати, матусенька, знекровити, обезболити:

- а) опрощення;
- б) перерозклад;
- в) ускладнення;
- г) декореляція.

3. В якому ряді всі слова мають нечленовану основу:

- а) темниця, заморозки, переїзд, курник;
- б) полуниця, мішок, подушка, огірок;
- в) вербиця, столиця, ящик, холодно;
- г) рушій, синяк, вікно, ткати.

4. Вказати на ряд слів зі зв'язаними кореневими основами:

- а) підновити, кричатимуть, юнак, добро;
- б) розщедритися, зжалитися, безвухий, звечора;
- в) замкнути, яблуко, підіймати, неосязний;
- г) збоку, приморський, лісистий, діяч.

5. У якому ряді всі слова мають перервану граматичну основу:

- а) вмиватися, кого-небудь, чийсь, зустрічаються;
- б) яскравий, зіронька, одягаюся, розрісся;
- в) відіспатися, кудись, піднебесся, спи-но;
- г) трембіта, дошкільний, зроби-бо, чесатися.

6. Морфемою називаємо:

- а) основу слова;
- б) склад слова;
- в) найменшу неподільну значущу частину слова;

г) асемантичну частину слова.

7. Граматична основа – це одиниця

- а) морфемного рівня;
- б) словотвірного рівня;
- в) морфологічного рівня;
- г) лексичного рівня.

8. Яке з морфонологічних явищ простежується на морфемному шві при творенні слів: *ковалівець* (← *Ковалівка*), *мінімальний* (← *мінімум*), *цитувати* (← *цитата*), *мерзлий* (← *мерзнути*):

- а) елізія (усічення);
- б) накладання (суміщення);
- в) чергування;
- г) інтерфіксація.

9. У якому ряді всі слова мають складні префікси:

- а) позабюджетний, обезболити, знечулити, недогарок;
- б) недоречний, знедавна, безодня, попотягати;
- в) увірвати, понадсипати, недоречний, завмерти;
- г) попорядкувати, надібрати, позаганяти, завчасний.

10. Граматична основа слова – це:

- а) спільна частина споріднених слів;
- б) слово в називному відмінку;
- в) частина слова без закінчення;
- г) частина слова без афіксів

11. У якому ряді у всіх словах відбулося накладання морфів:

- а) вітебський, донецький, краматорський, снятинський;
- б) гімалайський, московський, цюріхський, казахський;
- в) смоленський, мінералогія, морфонологія, знаменосець;
- г) харківський, снятинський, осетинський, хліборобський

12. У морфемному членування слів якого ряду допущена помилка:

- а) на-вч-іть-ся, уз-вишш-я, від-мовл-ю, в-лів-о;
- б) об-личч-я, понад-сил-а-ти, без-су-фікс-н-ий, у-закон-и-в-ши;
- в) з-вечор-а, свяч-ен-ий, недо-любл-юва-ти, пальт-о;
- г) швид-к-іс-н-ий, пт-аш-ин-ий, су-тін-к-и, стар-і-нн-я.

13. Який з різновидів історичних змін у морфемній будові слова спостерігається у словах жир, дим, народ, область:

- а) опрощення;
- б) перерозклад;
- в) ускладнення;
- г) декореляція.

14. В якому ряді всі слова мають нечленовану основу:

- а) майбуття, краплина, корсетка, неправда;
- б) сповна, ходьба, синиця, мокрий;
- в) перстень, досвід, обличчя, спідниця;
- г) хором, спомин, вдача, матриця.

15. Вказати на ряд слів зі зв'язаними кореневими основами:

- а) ідеальний, зубчик, мурований, садок;
- б) відчинений, пестоші, короткий, зустріти;
- в) надвечір'я, атакувати, напрям, зсушений;
- г) ідеальний, сінник, заревти, жарина.

16. Корінь слова – це:

- а) значуща частина повнозначного слова;
- б) частина слова без закінчення;
- в) спільна частина споріднених слів, яка виражає їх основне лексичне значення;
- г) структурний елемент, який має дериваційне значення.

17. У котрому рядку правильно поділено слова на морфеми:

- а) під-роб-л-ен-ий, слово-твор-ч-ий, меж-і-річ-ч-я, трен-ер;
- б) каж-уть, за-клопот-а-н-ий, ви-щербл-ен-ий, пошт-ар;
- в) спро-сонн-я, від-звуч-ав-ши, під-неб-ес-ся, жн-уть;
- г) уз-гір-й-а, серп-анк-ов-ий, у-мебль-ов-а-н-ий, жит-т-я.

18. Який з різновидів історичних змін у морфемній будові слова спостерігається у словах гравюра, радіус, глобус, пленум:

- а) опрощення;
- б) перерозклад;
- в) ускладнення;
- г) декореляція.

19. В якому рядку всі слова мають нечленовану основу:

- а) спідниця, перстень, народ, погода;
- б) висновок, присягати, ведмідь, сірник;
- в) лежачи, майбутнє, дим, обов'язково;
- г) росинка, спідлоба, тюльпан, вдача.

20. Вказати на ряд слів зі зв'язаними кореневими основами:

- а) пілотаж, сонний, пінистий, радіти;
- б) ледащо, відчинити, підталий, сховище;
- в) простінок, пільговий, садовий, свистун;
- г) сватати, виношувати, скарбівник, вголос.

21. Морфонологія – це розділ мовознавства, який вивчає:

- а) морфологічні форми слова;
- б) значущі частини слова;

- в) фонологічну структуру морфем;
- г) правила вимови слів.

22. В якому ряді у всіх словах відбувається усічення мотивуючої основи:

- а) ширина, наступ, вищий, одруження;
- б) кохання, війна, гормональний, перелаз;
- в) співак, синь, полювання, піаніст;
- г) свідчення, втікач, знатний, нинішній.

23. Зміна характеру і значення морфем та їх співвідношень у слові при збереженні ним первісної кількості морфем – це:

- а) опрощення;
- б) декореляція;
- в) ускладнення;
- г) перерозклад.

24. У якому ряді всі слова мають перервану основу :

- а) їстоньки, поборник, хтось, чепуритися;
- б) вмиваються, піднісся, зробіть-бо, ким-будь;
- в) побудуватися, поблякнути, колись, відведений;
- г) спатки, нахвалювати, десь, підберезовик.

25. У всіх словах якого ряду має місце нарощення морфем:

- а) вульгаризм, плаксій, театральний, шосейний;
- б) ранішній, ординський, китайка, виконавець;
- в) двоактний, житейський, птаство, тематика;
- г) безготівковий, смілянський, двійник, хатка.

26. У котрому рядку правильно поділено слова на морфем:

- а) піді-бр-а-в-ши, без-о-гляд-н-о, по-за-бюджет-н-ий, з-вечор-а;
- б) роз-доріжж-я, регул-юва-нн-я, ім-ен-а, су-тін-ки;
- в) про-жи-в-а-вши, під-купл-ен-ий, ви-снов-ок, круг-ом;
- г) пальто, пре-фікс, механ-іч-н-о, на-вч-іть-ся.

27. Мовний процес, у результаті якого в похідному слові змінюються межі між твірною основою і словотворчим афіксом внаслідок переходу звукового елемента від однієї морфем до сусідньої, це:

- а) опрощення;
- б) ускладнення;
- в) перерозклад;
- г) декореляція.

28. В якому ряді всі слова мають нечленовану основу:

- а) цапеня, хутряний, цілісний, пречистий;
- б) прибережний, мішок, молочний, ящірка;

- в) привабливий, шаровари, оздоровляти, ослиця;
- г) доблесть, випадок, чуприна, лепеха.

29. Вказати на ряд слів зі зв'язаними кореневими основами:

- а) випхати, визбирати, саботаж, пташиний;
- б) прямісінький, проясніти, живлення, новизна;
- в) передплата, кавунець, калічити, літечко;
- г) лісистий, намистинка, обрамлений, рибалити.

30. Морфонологічне явище, при якому процес взаємоприспосовування морфем супроводжується зміною фонологічного складу морфеми, це:

- а) усічення;
- б) чергування;
- в) накладання (суміщення);
- г) нарощення.

31. В якому ряді в усіх словах відбувається усічення мотивуючої основи:

- а) куплений, гребець, столувати, студентство;
- б) двірцевий, горлівський, агентура, правічний;
- в) втрата, філолог, зелень, таксист;
- г) вуличний, табличка, ясеневий, радо.

32. Яким способом творення постали слова настільний, безмежний, пришкільний, підколінок:

- а) префіксально-суфіксальним;
- б) зрощенням;
- в) суфіксальним;
- г) префіксальним.

33. Вказати ряд, в якому окремі слова не належать до даного словотвірного типу:

- а) щасливець, смаглявець, вродливець, сміливець;
- б) пражець, борець, зубець, гравець;
- в) грюканина, шарпанина, стрілянина, хапанина;
- г) асфальтувати, цементувати, лакувати, бетонувати.

34. Змістом морфолого-синтаксичного способу є:

- а) розщеплення багатозначного слова на омоніми;
- б) перехід слів з однієї частини мови в іншу;
- в) умовна номінація за уже існуючою назвою;
- г) акцентування уваги на основних компонентах словотворчих формантів.

35. Явище субстантивації представлене в ряді слів:

- а) учительська, колишне, уповноважений, добові;

- б) літом, додолу, пройдисвіт, лишенько!;
- в) гуртом, пекучий, тямущий, мамо!;
- г) слідом, горицвіт, додому, стоячи.

36. Який з поданих рядів слів репрезентує лексико-синтаксичний спосіб творення:

- а) дошомір, небокрай, вівцеферма, юннат;
- б) Славгород, пройдисвіт, Любимененепокінь, вічноюний;
- в) смоловаріння, взаємовиручка, золотошукач, м'ясоїдний;
- г) легковірний, лісосмуга, тепловоз, далекосхідний.

37. Визначення «сукупність похідних утворень зі спільним загальним словотвірним значенням, яке виражене комплексом словотворчих засобів» номінує термін:

- а) словотвірний тип;
- б) словотвірна категорія;
- в) словотвірна парадигма;
- г) словотвірна синтагма.

38. Вказати на ряд, у якому окремі слова не належать до даного словотвірного типу:

- а) грушевий, овочевий, серпневий, тюлевий;
- б) полтавець, віденець, тегеранець, великолуківець;
- в) вступник, нападник, радник, поборник;
- г) воїнство, студентство, графство, царство.

39. Усім словам якого ряду притаманне словотвірне значення «сукупність стеблин рослини, названої твірним словом»:

- а) ластовиння, городництво, гарбузиння, насіння;
- б) квасолиння, садівництво, горохвиння, тремтіння;
- в) капустиння, цибулиння, ходіння, баговиння;
- г) бурячиння, картоплиння, кукурудзиння, морквиння.

40. В якому ряді всі слова утворені способом нульової суфіксації:

- а) політ, вівчар, запит, лемент;
- б) перевіз, винороб, діяч, синь;
- в) ткач, далечінь, вимір, даль;
- г) вибрик, переїзд, гниль, гуркіт.

41. Словотвірна модель – це:

а) група слів однієї частини мови, яким притаманна спільність форманта, словотвірного значення і частиномовної приналежності твірних слів;

б) морфонологічні особливості утворення слів одного словотвірного типу;

в) сукупність усіх спільнокореневих похідних, розташованих у відповідності з їх словотвірною мотивацією;

г) ряд спільнокореневих слів, організованих за принципом послідовної похідності від вихідної ланки до кінцевої.

42. Спосіб творення слів шляхом злиття, зрощення в одному слові двох або більше лексичних одиниць без жодних формально-граматичних змін – це:

а) основоскладання;

б) лексико-семантичний спосіб;

в) морфолого-синтаксичний (конверсія) спосіб;

г) лексико-синтаксичний спосіб.

43. В якому ряді всі слова утворені одним способом:

а) достукатися, розкритися, кучерявитися, виписатися;

б) поповештатися, в'юнитися, роздобритися, милуватися;

в) пишатися, зловтішатися, кособочитися, виднітися;

г) розкошелитися, гордитися, рожевітися, кривитися.

44. До чистих способів словотворення належать:

а) префіксація, суфіксація, постфіксація, флексація, нульова суфіксація;

б) суфіксальний, префіксальний, префіксально-суфіксальний;

в) складання, аббревіація, лексико-семантичний, лексико-синтаксичний.

45. Лексико-семантичною деривацією – це:

а) об'єднання компонентів вільних словосполучень в одному слові без будь-яких змін;

б) утворення омонімів внаслідок розпаду полісемії; утворення у словах нових значень (розширення семантичної структури слова);

в) утворення так званого третього члена словотвірного квадрата, утворення непохідного, мотивуючого слова.

46. До основних завдань словотвору належать:

а) встановлення правил і норм утворення слів; з'ясування за допомогою яких засобів виражається те чи інше словотвірне значення;

б) встановлення шляхів творення похідного слова; з'ясування за допомогою яких засобів виражається те чи інше словотвірне значення;

в) опис словотвірної системи сучасної української літературної мови в цілому, законів її функціонування; визначення основних закономірностей і тенденцій, які діють у сфері сучасного словотворення.

47. Словотвірне гніздо:

а) об'єднує однокореневі слова, які впорядковані у певній відповідності до словотвірної мотивації;

б) утворюють однокореневі слова, що перебувають у відношеннях послідовної словотвірної мотивації;

в) формальні і семантичні взаємовідношення між синхронно похідним словом та його твірним

48. До словотвірного значення належать понятійні категорії:

а) мотивована основа формально і семантично складніша від основи мотивуючого слова, бо включає в себе саму мотивуючу основу та словотворчий засіб;

б) похідні слова об'єктивно передають існуючі явища; похідні слова можуть відображати реальну інтенсивність; похідні слова можуть відображати суб'єктивну оцінку предмета мовцем, при цьому об'єкт ознаки ніби втрачає своє значення.

в) лексико-семантична єдність; лексико-граматичний характер твірної основи; афіксальна частина.

49. Дериватологія – це:

а) розділ мовознавства (традиційно розділ граматики), що вивчає будову і творення похідних слів;

б) творення похідних простих та складних слів за дериваційними правилами і словотвірними типами (процес);

в) процес чи результат утворення у мові вторинного знака, тобто знака, що може бути пояснений за допомогою одиниці, взятої за вихідну, чи виведений з неї шляхом застосування певних правил від одиниці свого рівня і творення одиниць на базі інших мовних рівнів.

50. Традиційна класифікація способів словотворення належить:

а) В. Виноградову;

б) В. Троцькому;

в) І. Бодуену де Куртене.

51. Непохідна основа – це:

а) основа, яка звичайно позначає предмети і явища дійсності опосередковано, мотивовано через встановлення їх зв'язку з іншим предметом;

б) це така основа, у складі якої не виділяють живі афікси і яка безпосередньо, умовно і не мотивовано з погляду семантико-словотвірних зв'язків позначає предмети і явища навколишньої дійсності;

в) це та частина мотиваційної основи, яка є спільною з основою мотивуючого слова з урахуванням чергувань, усічень, нарощень фонем та інших морфонологічних змін.

Питання екзаменаційного контролю

1. Морфеміка, її предмет і завдання. Зв'язок морфеміки з морфологією і дериватологією.
2. Поняття про морфему. Ознаки морфеми.
3. Слово і словоформа. Співвідношення морфеми і складу, морфеми і слова.
4. Морфема і морф, аломорф, варіанти морфем.
5. Типи морфем (за значенням, функціями, місцем у слові).
6. Поняття про нульові морфеми та їхні функції.
7. Афіксоїди як особливий тип морфем.
8. Явище інтерфіксації.
9. Проблема конфіксів.
10. Питання про унікальні частини слова (уніфікси).
11. Сучасне розуміння терміна «основа» в українському мовознавстві.
12. Поняття лексична і граматична основи.
13. Подільність основи і валентність основ.
14. Типи основ.
15. Системні зв'язки у морфеміці.
16. Поняття морфемного шва. Основні морфонологічні явища.
17. Історичні зміни в морфемній будові слова. Причини історичних змін.
18. Мета і завдання морфемного аналізу. Відмінність від словотвірного та етимологічного.
19. Методика морфемного аналізу.
20. Специфіка морфемного, словотвірного та етимологічного аналізів.
20. Словники морфем та словотвірні словники. Інверсійний словник.
21. Поняття словотвору. Омонімія терміна. Деривація і дериватологія.
22. Місце словотвору в системі граматики. Його зв'язок з морфемікою, морфологією, лексикологією, синтаксисом. Предмет і завдання синхронічного словотвору.
23. Поняття словотвірної мотивації. Види мотивації.
24. Твірне (мотивуюче) і похідне (мотивоване) слово. Твірна база.
25. Ознаки похідного слова та його структура. Поняття про формант. Основні види формантів.
26. Поняття про словотвірну пару. Мінімальна словотвірна пара. Словотвірний квадрат.
27. Словотвірний ланцюжок. Словотвірне гніздо. Принципи укладання словотвірного гнізда. Крок деривації.

28. Слововірне (дериваційне) значення похідного слова. Типологія дериваційних значень похідних слів. Мутаційне, модифікаційне, транспозиційне значення.

29. Слововірний ланцюжок. Слововірне гніздо. Принципи укладання слововірного гнізда. Крок деривації.

30. Слововірне (дериваційне) значення похідного слова. Типологія дериваційних значень похідних слів. Мутаційне, модифікаційне, транспозиційне значення.

31. Слововірний тип – основна одиниця словотвору. Ознаки слововірного типу.

32. Слововірний аналіз. Його особливості та мета.

33. Поняття способу словотвору в синхронії та діяхронії.

34. Способи словотворення. Афіксальний словотвір.

35. Різновиди афіксальних способів словотворення.

36. Морфолого-синтаксичний спосіб словотвору.

37. Лексико-семантичний спосіб.

38. Способи творення слів з кількома твірними основами. Лексико-синтаксичний спосіб.

39. Черезступеневий словотвір.

40. Явище опрощення (деетимологізації).

41. Абревіація та її різновиди.

42. Слововір частин мови. Слововір іменників.

43. Субстантивація як різновид транспозиції. Види субстантивації (повна, неповна, okazіональна, еліптична).

44. Слововір прикметників.

45. Ад'єктивація як різновид транспозиції.

46. Слововір дієслів.

47. Слововір прислівників.

48. Явище адвербіалізації в словотворі сучасної української літературної мови.

49. Усічення, накладання та чергування про словотворенні.

50. Явище перерозкладу та ускладнення морфемної будови слова.

Навчальне видання

Харківська Олеся Василівна

**СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА
Морфеміка. Словотвір.**

Практикум

для студентів III курсу денної та заочної форм навчання спеціальності
014 Середня освіта предметної спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література) освітньої програми «Українська мова і
література. Англійська мова і література» / Уклад. О.В. Харківська.
Ужгород, 2023. 52 с.

Коректура авторська